

CAPÍTOL I:
EDGAR MORIN: AUTOR DELS SET SABERS I SAVI EDUCADOR DELS
NOSTRES DIES

Maria Antònia Pujol Maura

Vàrem voler dedicar aquesta XVI Setmana de Cinema Formatiu a Edgar Morin, donat que el rector de la Universitat de Barcelona va tenir l'honor durant a la solemne sessió acadèmica del curs 2009-2010 el conferiment del grau de Doctor Honoris Causa a Edgar Morin, a proposta del grup GIAD, que durant temps vàrem tenir la possibilitat de treballar àmpliament amb ell, intercanviant conceptes i aprenent del seu mestratge. Morin sociòleg, antropòleg, filòsof i assagista francès, és un intel·lectual àmpliament sol·licitat i reconegut en fòrums educatius, sociopolítics, culturals i artístics, les seves aportacions han fet que hagin influït en els nostres aprenentatges i en la nostra comunitat educativa. Un dels punts que més ens interessa destacar d'ell se centra en les seves aportacions al pensament pedagògic, obrint camí cap el pensament complexa, potenciant la reflexió universitària i, en general, aportant noves mirades i noves formes de comprendre l'educació. La seva trajectòria té un paper important en el procés de canvi en la nova concepció de l'educació, així com el seu potent missatge com a construcció social, ètica i cultural. La seva visió del món, de la societat i de l'ésser humà com fenòmens complexos, ens està conduint cap una nova forma d'entendre l'educació del segle XXI.

La mateixa UNESCO va sol·licitar-li que expressés les seves idees sobre l'essència de l'educació del futur, en el marc de la seva visió del pensament complex, i ho va fer en un llibre titulat *Els set sabers necessaris per a l'educació del futur*, contribuint en un debat internacional sobre la forma de reorientar l'educació cap a un desenvolupament sostenible. Ell considera que l'educació esdevé **la força del futur**, perquè es considera un dels instruments més poderosos per realitzar el canvi. Un dels reptes més difícils serà modificar el nostre pensament de forma que faci front a la creixent complexitat, la rapidesa dels canvis i la imprevisibilitat que caracteritzen el nostre món.

Aquests set sabers estan concretats de la següent forma:

1) Les cegueses del coneixement: l'error i la il·lusió

Edgar Morin manifesta que l'error i la il·lusió parasiten la ment humana des de l'aparició de l'Homo Sapiens. L'educació ha de mostrar que no existeix cap coneixement que no estigui amenaçat per l'error i a la vegada per la il·lusió. Aquests dos aspectes han de ser presents en la nostra vida professional ja que ens ajudaran a veure d'una manera més oberta el que necessiten el nostre alumnat. En el pròleg del llibre de Morin *Els set sabers necessaris per a l'educació del futur* ens introdueix en els set sabers que aquí volem recordar, i diu: "És

significatiu que l'educació, que es proposa comunicar els coneixements, sigui cega respecte a allò que és el coneixement humà, els seus dispositius, els seus mals, les seves dificultats, les seves propensions a l'error i a la il·lusió, i no es preocupi en absolut de fer conèixer què és conèixer.

Efectivament, el coneixement no es pot considerar com una eina ready made que hom pot utilitzar sense analitzar-ne la naturalesa. El coneixement del coneixement cal que aparegui com una primera necessitat que serviria com a preparació per fer front als permanents riscos d'error i d'il·lusió que no cessen de parasitar la ment humana. Es tracta d'armar cada ment per al combat vital per la lucidesa.

És necessari introduir i desenvolupar en l'ensenyament l'estudi de les característiques cerebrals, mentals, culturals, dels coneixements humans, dels seus processos i de les seves modalitats, de les disposicions tant psíquiques com culturals que el poden fer caure en el risc de l'error o la il·lusió.”

2) Els principis d'un coneixement pertinent

S'ha de promoure un coneixement capaç d'abordar els problemes globals. La supremacia d'uns coneixements fragmentats segons les disciplines sovint impedeixen realitzar el vincle entre les parts i les totalitats. “Hi ha un problema cabdal que mai no s'ha considerat: la necessitat de promoure un coneixement capaç de copsar els problemes globals i fonamentals per inscriure-hi els coneixements parcials i locals. La supremacia d'un coneixement fragmentat segons les disciplines sovint fa impossible que operi el lligam entre les parts i les totalitats; per això cal deixar espai a una forma de coneixement capaç de copsar els seus objectes en els seus propis contextos, els seus complexos, els seus conjunts.

És necessari desenvolupar l'aptitud natural de la ment humana per situar totes les seves informacions dins d'un context i d'un conjunt. És necessari ensenyar els mètodes que permeten copsar les relacions mútues i les influències recíproques entre les parts i el tot en un món complex.”

3) Ensenyar la condició humana

L'ésser humà és alhora físic, biològic, psíquic, cultural, social i històric; però aquesta unitat complexa de la naturalesa humana ha estat desintegrada per l'educació: És urgent la necessitat de restaurar-la, de manera que cadascú on estigui, tingui consciència al mateix temps de la seva identitat complexa i de la seva identitat comuna a tots els altres éssers humans. “L'ésser humà és alhora físic, biològic, psíquic, cultural, social, històric. Aquesta unitat complexa de la naturalesa humana, en l'ensenyament es troba completament desintegrada per les disciplines, i ha esdevingut impossible aprendre què significa ésser humà”.

Aquesta unitat cal que sigui restaurada de manera que cadascú de nosaltres, estigui on estigui, mostri el coneixement i la consciència de la seva identitat personal, complexa i alhora de la seva identitat comuna amb tots els altres éssers humans. La condició humana hauria de ser objecte essencial de tot ensenyament i a la vegada hauria de presidir totes les nostres actuacions.

Aquest capítol indica com és possible, a partir de les disciplines actuals, reconèixer la unitat i la complexitat humanes tot aplegant i organitzant els coneixements dispersos en les ciències naturals, les ciències humanes, la literatura i la filosofia, i mostrar el lligam indissoluble entre la unitat i la diversitat de tot el que és humà. Aquesta manera de veure la realitat s'emmarca dins el paradigma de la complexitat i la transdisciplinarietat

4) Ensenyar la identitat terrenal

Per primera vegada l'home ha comprès que és un habitant del planeta, afirmació que reflecteix la necessitat d'actuar no només com a individu, família o gènere, sinó sota un aspecte planetari. "El destí, en endavant planetari, del gènere humà és una altra realitat clau ignorada per l'ensenyament. El coneixement dels desenvolupaments de l'era planetària que s'engrandiran al segle XXI, i el reconeixement de la identitat terrestre que serà cada vegada més indispensable per a cadascú i per a tots, s'han de convertir en un dels objectes principals de l'ensenyament.

Convé ensenyar el trajecte que ha hagut de recórrer el concepte de l'era planetària. Aquest concepte s'inicia amb la comunicació de tots els continents el segle XVI, i mostrar com totes les parts del món han esdevingut intersolidàries, sense amagar les opressions i dominacions que han flagel·lat la humanitat i que no han desaparegut.

La perspectiva planetària és imprescindible dins un marc o un concepte educatiu. Però, no solament per percebre millor els problemes, les situacions, les evidències, entre d'altres, sinó per elaborar i crear una consciència i un autèntic sentiment de pertinença a la nostra Terra, considerada aquesta com la pàtria vertadera. El terme pàtria inclou referències etimològiques i afectives tant paternals com maternals. En aquesta perspectiva de relació paterno-materno-filial és en la que es construirà a escala planetària una mateixa consciència antropològica, ecològica, cívica i espiritual. "Hem trigat massa temps a percebre la nostra identitat terrenal", va dir Morin citant Marx, però va manifestar la seva esperança en que la història ha progressat pel costat dolent però que és el nostre deute fer que avanci pel costat bo.

Caldrà indicar que les problemàtiques conceptuals respecte la vida i la mort en aquest moment, ens porten cap una visió complexa de crisi planetària que marca el segle XX, mostrant que totes les persones han de donar respostes positives a les vicissituds per construir

un planeta solidari, creatiu, i respectuós, on totes les persones que hi habiten tenen un objectiu comú trobar la felicitat individual i col·lectiva

5) Enfrontar la incertesa

Seria una gran conquesta de la intel·ligència, poder per fi desfer-se de la il·lusió de predir o controlar el destí. El mite del progrés no és un procediment vàlid per créixer i anar avançant ja que el futur és obert i imprevisible, i prendre consciència de la incertesa i de les situacions adverses és el que ens fa avançar positivament.

Però la incertesa no té en compte solament el futur. Existeix també la incertesa sobre la validesa del coneixement, sobre la validesa dels fets, sobre la validesa de les actituds i sobretot sobre la validesa de les formes de fer i de ser i per tant sobretot la incertesa derivada de les nostres pròpies decisions. Una vegada que prenem una decisió, comença a funcionar el concepte de l'ecologia, és a dir, es desencadena una sèrie d'accions i reaccions que afecten el sistema planetari i que no podem predir. La nostra civilització ha estat educada en uns principis de certeses i han mancat les incerteses que és el que realment fa avançar la humanitat.

És evident que estem navegant en un mar d'incerteses però cal trobar els punts de recolzament on ens hi podem aixoplugar i crear un espai de reflexió en el que trobar les sortides adients, tot recolzant-nos i presidint el concepte de resiliència que tant ens ajudarà a trobar camins positius i creatius.

6) Ensenyar la comprensió

Pel fet que estiguem envoltats de xarxes i Internet, la incomprensió segueix sent generalitzada. Hem de tenir en compte que hi ha dos tipus de comprensió: la intel·lectual, objectiva i la comprensió humana intersubjectiva.

La comprensió és una necessitat per la societat en que vivim, sense comprensió no hi ha enteniment. Per això l'educació l'ha de tenir en compte i treballar-la des de la vessant individual, la interpersonal i la intergrupals, per tal d'arribar a la comprensió a escala planetària. Morin va constatar que no només la comunicació implica comprensió, sinó que hi cal una intencionalitat.

Molt sovint la comprensió està amenaçada per la incomprensió, una incomprensió que ve marcada pels codis ètics que presideixen la nostra societat i que cal lluitar per trobar camins, per fer que els costums i les maneres que regnen a la nostra societat siguin fruit de l'enteniment i no pas de les lluites personals o grupals, i molt menys per de les seves opcions polítiques. De vegades confrontem cosmovisions incompatibles. Els grans enemics de la comprensió són el personalisme, l'egoïsme, la manca de generositat i el sobretot l'egoïsme per

sobresortir per damunt dels altres, sense veure que nosaltres som en tant quan són els altres. Ensenyar la comprensió significa ensenyar a no reduir les qualitats personals, que són múltiples i complexes, sinó de potenciar tot allò que ens ajuda a créixer i a ser millors tan individualment com col·lectiva. Morin veu les possibilitats de millorar la comprensió mitjançant l'obertura empàtica cap als altres i la tolerància cap a les idees i formes diferents de pensar i creure, mentre no atemptin a la dignitat humana i es tingui un comportament respectuós i democràtic.

La veritable comprensió ens exigeix potenciar i creure amb una societat democràtica, ja que de no ser així no hi ha ni tolerància ni llibertat per sortir del tancament etnocèntric. Per això, l'educació, tant la d'avui com la del futur, haurà d'assumir un compromís sense fissures i sense "peròs" per a la democràcia, perquè no hi ha una comprensió a escala planetària entre pobles i cultures, més que en el marc d'una democràcia oberta i lliure, lluny de les manipulacions individuals o col·lectives.

7) L'ètica del gènere humà

Tota concepció del gènere humà significa: desenvolupament de l'autonomia individual, de la participació autoritària i del sentit de pertinença a l'espècie humana. Enmig d'aquesta triada emergeix la consciència.

A més de les ètiques particulars, l'ensenyament d'una ètica vàlida per a tot el gènere humà és una exigència del nostre temps. Morin presenta el cercle individu-societat-espècie com a base per ensenyar l'ètica que potencia la consciència planetària.

En el cercle persona-societat sorgeix en el moment que es fa realitat el deure ètic d'ensenyar i viure la democràcia. Aquesta implica consensos i acceptació de regles democràtiques, de saber i voler entendre l'altre com un dret que té i que tenim. Però també cal ser conscient que la diversitats i els antagonismes són necessaris per comprendre l'altre, i sobretot sempre que es doni en un clima de respecte. El respecte a la diversitat significa que la democràcia no s'identifica amb la dictadura ni individual ni de la majoria.

Morin fonamenta el bucle individu-espècie en la necessitat d'ensenyar a la ciutadania planetària formes i camins a seguir, maneres de comportar-se i formes respectuoses envers altres formes de pensar i de creure, però des d'una visió crítica, positiva i creativa. La humanitat va deixar de ser una noció abstracta i llunyana per convertir-se en alguna cosa concreta i propera amb interaccions i compromisos a escala planetària, ja que la tecnologia i les xarxes socials ens han apropat i ens han fet sentir membres d'un mateix planeta, en el que tenim el dret i el deure de deixar millor el nostre entorn, el menys el més immediat.

Morin dedica part del seu treball a postular canvis concrets en el sistema educatiu des de l'etapa de l'edat primerenca -que és quan s'inicia en l'experiència escolar- fins a la universitat: la no fragmentació dels sabers, la reflexió sobre el què s'ensenya i l'elaboració d'un paradigma de relació circular entre les parts i el tot, el simple i el complex, o bé la transdisciplinarietat són conceptes que ens han arribat de la seva mà i que ens serveixen de guia per caminar cap aquesta visió ètica. Ell creu que és des de la l'educació s'haurien de dedicar el deu per cent dels seus pressupostos a finançar la reflexió sobre el valor i la pertinència del que ensenyen i sobretot de com s'ensenya i per extensió com es concep l'educació.

QUI ÉS EDGAR MORIN

Edgar Morin neix a París, el 8 de juliol de 1921, en el marc d'una família d'origen jueu sefardí. El seu pare, Vidal Nahum, va néixer el 1894 a Salònica (Grècia) i, posteriorment, es nacionalitzà a França. La seva mare va ser Luna Beressi.

Durant la infantesa, Morin va començar a ser un noi entusiasta per la lectura i afeccionat al cinema, a l'aviació i al ciclisme. Va començar la seva labor filosòfica amb la lectura dels diversos representants de la Il·lustració del s. XVIII. Es va vincular al socialisme gràcies al suport del Front Popular (es va unir a la Federació d'Estudiants Frontistes, dirigida per Gaston Bergery) i al govern republicà espanyol durant la Guerra Civil Espanyola. El 1940 fugí a Toulouse quan es va assabentar de la invasió de l'Alemanya nazi i es va dedicar a ajudar els refugiats i alhora a aprofundir en el socialisme marxista. Pren part com a militar amb la resistència i s'uneix al Partit Comunista Francès el 1941, sent perseguit pels membres de la Gestapo. Va participar a l'alliberament de París (agost de 1944) i a l'any següent, es casa amb Violette Chapellaubeau, i se'n van a viure a Landau in der Pfalz.

El 1946, torna a la capital francesa per donar-se de baixa de la carrera militar i prosseguir amb les seves activitats amb el comunisme. La seva relació amb el partit es va deteriorar a causa de la seva postura crítica i finalment va ser expulsat el 1951 a causa d'un article publicat a *France Observateur*. Aquest mateix any va ser admès en el Centre Nacional d'Investigació Científica (CNRS) francès, prèvia recomanació d'alguns intel·lectuals que li reconegueren la vàlua.

Una vegada es va integrar a la CNRS, Morin s'inicia a l'antropologia social en el terreny de la cinematografia, aproximant-se al surrealisme, encara que sense abandonar el socialisme, amb el qual comparteix idees amb Franc Fortini i Roberto Guiducci, així com estableix una forta relació amb Herbert Marcuse i altres filòsofs. Funda i dirigeix la revista *Arguments* (1956-1962) al mateix temps que viu una crisi interior i es manifesta contra la guerra algeriana (1954-1962).

Al principi de la dècada de 1960, Morin inicia treballs i visites a Llatinoamèrica i queda impressionat per la seva cultura i per la seva forma de fer. Posteriorment comença a elaborar un pensament que complementi el desenvolupament del subjecte. Una vegada a Poulhan, i en companyia dels seus col·laboradors, desenvolupa una investigació de caràcter experimental que culmina amb la tesi de la transdisciplinarietat, que li genera majors contradiccions amb altres acadèmics.

Durant la revolta estudiantil del maig francès (1968), escriu articles a *Le Monde*, en els quals desxifra el significat i sentit d'aquest esdeveniment, que d'una manera molt real marcà tot el pensament d'aquell moment.

Amb el sorgiment de la revolució biogenètica, estudia el pensament de *les tres teories* que el portaran a l'organització de les seves noves idees (la cibernètica, la teoria de sistemes i la teoria de la informació). També es complementa en la teoria de la autoorganització de Heinz Von Förster. Durant el 1977, elabora el concepte del *coneixement enciclopedant*, a partir del qual lliga els coneixements dispersos, proposant *l'epistemologia de la complexitat*.

El 1983, va ser condecorat amb l'ordre de la Legió d'Honor i a mitjans de la dècada de 1980, ja albira els canvis que es duran a terme en el règim soviètic, per l'obra de Mijaíl Gorbachov.

Edgar Morin va escriure el seu primer llibre quan tenia tot just 25 anys, va iniciar així una llarga i productiva carrera que sosté fins a la data d'avui; més de 50 obres de rellevància i transcendència s'apunten en el seu haver, sense considerar la infinitat d'articles que ha escrit i que han estat publicats en revistes de gran impacte. Fem una referència d'alguns dels llibres de la seva extensa bibliografia.

ALGUNES DE LES SEVES OBRES

- 1946, *El año cero de Alemania*, edit. La Ciudad universal.
- 1951, *El hombre y la muerte*, edit. Seuil.
- 1956, *El cine o el hombre imaginario*, edit. Minuit.
- 1957, *Las Estrellas; mito y seducción del cine*, edit. Seuil.
- 1959, *Autocrítica*, edit. Seuil. 1962, *El espíritu del tiempo*, Grasset.
- 1965, *Introducción a una Política del Hombre*, edit. Seuil.
- 1966, *El espíritu del tiempo*, edit. Taurus.
- 1967, *Comuna de Francia: La metamorfosis de Plozevet*, edit. Fayard.
- 1968, *Mayo del 68. La Brecha*. (2009 Edición Nueva Visión).
- 1969, *Rumor de Orleans*, edit. Seuil.
- 1969, *La vida del sujeto*, edit. Seuil.
- 1969, *En el corazón del tema*, Seuil.

- 1970, *Diario de California*, edit. Seuil.
- 1971, *El retorno de los astrólogos*, edit. Le Nouvel Observateur.
- 1973, *El paradigma perdido: La naturaleza humana*, edit. Seuil.
- 1974, *La unidad del hombre*, edit. Seuil.
- 1977, *El Método I. La naturaleza de la naturaleza*, edit. Seuil.
- 1980, *El Método II. La vida de la vida*, edit. Seuil.
- 1981, *Diario de un libro*, edit. Interediciones.
- 1981, *Para salir del siglo veinte*, edit. Nathan.
- 1982, *Ciencia con conciencia*, edit. Fayard.
- 1983, *De la naturaleza de la URSS*, edit. Fayard.
- 1984, *Ciencia y conciencia de la complejidad*, edit. Aix-en-Provence.
- 1984, *New York*, edit. Galilée.
- 1984, *El rosa y el negro*, edit. Galilée.
- 1984, *Sociología*, edit. Fayard.
- 1986, *El Método III. El conocimiento del conocimiento*, edit. Seuil.
- 1987, *Pensar Europa*, edit. Gallimard.
- 1989, *Vidal y los suyos*, edit. Seuil.
- 1990, *Introducción al Pensamiento Complejo*, edit. ESF.
- 1991, *El Método IV. Las ideas*, edit. Seuil.
- 1992, *Nuevo comienzo*, edit. Seuil.
- 1993, *Tierra Patria*, edit. Seuil.
- 1994, *Mis demonios*, edit. Stock.
- 1994, *La Complejidad humana*, edit. Flammarion.
- 1995, *Un año Sísifo, diario de 1994*, edit. Seuil.
- 1996, *Los Fratricidas*, edit. Arléa.
- 1996, *Llorar, amar, reír, comprender*, Arléa.
- 1997, *Amor, poesía, sabiduría*, edit. Seuil.
- 1997, *Una política de civilización*, edit. Arléa.
- 1999, *La mente bien ordenada*, edit. Seuil.
- 2000, *L'intelligence de la complexité*, edit. L'Harmattan.
- 2000, *Los siete saberes necesarios para una educación del futuro*, edit. UNESCO. *
- 2001, *El Método V. La humanidad de la humanidad: La identidad humana*, edit. Seuil.
- 2002, *Por una política de civilización*. **
- 2002, *Dialogue sur la Connaissance*, edit. L'Aube.
- 2002, *Educación en la Era Planetaria*, (en col·lab. R. Motta i E. Roger) Universidad de Valladolid.
- 2003, *La violencia en el mundo*, edit. Paidós.
- 2004, *El Método VI. La Ética*, edit. Seuil. El método. Vol 6: Ética. edit. Cátedra,
2006. Trad. de Ana Sánchez Torres.
- 2004, *Religando Fronteras*, edit. Universidad de Passo Fundo.

- 2005, *Diálogos sobre la naturaleza humana*. Edit. Paidós
- 2006, *Breve historia de la barbarie en occidente*. edit. Paidós
- 2007, *Los siete saberes necesarios para la educación del futuro*. edit. Paidós *
- 2008, *El año I de la ecología*. edit. Paidós
- 2009, *Para una política de la civilización*. edit. Paidós **
- 2010, *¿Hacia el abismo? Globalización en el siglo XXI*. edit. Paidós
- 2011, *La vía. Para el futuro de la humanidad*. edit. Paidós
- 2011, *¿Hacia dónde va el mundo?* edit. Paidós

ALGUNS ESCRITS SOBRE EDGAR MORIN

- Cerisy, coloquio de. En torno a Edgar Morin: argumentos para un método
- Xalapa, Veracruz (México): Universidad Veracruziana, 2005. Trad. de Diana Luz Sánchez.
- Gómez García, Pedro. La antropología compleja de Edgar Morin: homo complexus. Granada (España): Universidad de Granada, 2003.
- Grinberg, Miguel. Edgar Morin y el pensamiento complejo. Móstoles (Madrid): Campo de Ideas, 2002.
- Gutiérrez, Ivonne y Montfort, Francisco. Edgar Morin en Xalapa: una aproximación a la complejidad humana. Xalapa, Veracruz (México): Universidad Veracruzana, 2005.
- Robles Ortega, Antonio (Comp.) Metasociología y teoría de la complejidad: conversaciones con Edgar Morin. Granada (España): Universidad de Granada, 1997.
- Roger Ciurana, Emilio. Edgar Morin: introducción al pensamiento complejo. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1997.
- Solana Ruiz, José Luis. Antropología y complejidad humana: la antropología compleja de Edgar Morin. Albalate, Granada (España): Comares, 2000.
- Solana Ruiz, José Luis (Edit.) Con Edgar Morin, por un pensamiento complejo: implicaciones interdisciplinarias. Madrid: Akal, 2005.

EL SEU IMPACTE A TRAVÉS DEL WEB. ALGUNES REFERÈNCIES

- El 1994, en el "I Congresso Mundial da Transdisciplinaridade", que es va realitzar a Arrábida, Portugal, s'elabora la "Carta da Transdisciplinaridade", amb 14 articles i amb un comitè de redacció del qual en formaven part Lima de Freitas, Edgar Morin i Basarab Nicolescu, entre d'altres.
- Morin a la web. <http://www.edgarmorin.org/Default.aspx?tabid=261>
- <http://www.edgarmorin.org/>

- Ética i globalització.
<http://www.edgarmorin.org/Portals/0/etica%20y%20glogalizacion.pdf>
- El sujeto humano y la acción ética: <http://www.edgarmorin.org/Portals/0/etica.pdf>
- El desafío de la complejidad: <http://www.edgarmorin.org/Portals/0/entrevista.pdf>
- Estamos en un Titanic:
<http://www.edgarmorin.org/Portals/0/estamos%20en%20un%20titanic.pdf>
- *La transdisciplinarité et nous*: <http://www.edgarmorin.org/Portals/0/04304811.pdf>
- *Filosofía y pensamiento*. Edgar Morin: <http://www.alcoberro.info/planes/morin.htm>
- *Ayúdate y el método te ayudará*: <http://www.edgarmorin.org/Default.aspx?tabid=179>